

overgang naar het volledig illegaal bestaan met hun verwachting samen dat de *Sicherheitspolizei* onmiddellijk pogingen zou doen, hen op te sporen. Vele anderen waren er evenwel die in '40 en '41 illegaal werk deden maar nog niet tot het illegaal bestaan overgingen. Die overgang werd trouwens door het persoonsbewijs dat in de loop van '41 aan alle Nederlanders van zestien jaar en ouder uitgereikt werd, in hoge mate bemoeilijkt. Het was dan ook allerm minst een toeval dat de eerste illegale groep die het vervaardigen van nagemaakte persoonsbewijzen ter hand nam (de groep van de Amsterdamse schrijver Eduard Veterman) al in de herfst van '41 tot stand kwam. Terwille van de overzichtelijkheid zullen wij overigens haar werk eerst in ons volgend deel beschrijven; eerst in het daarop volgende, deel 7, zullen wij uitgebreid aandacht besteden aan de algemene problemen en gevaren van het illegale werk. Dit uitstel van behandeling heeft, wat het falsificatiewerk betreft, ook daarom zin omdat, van de zomer van '42 af, eerst de Jodendeportaties een omvangrijke vraag naar nagemaakte persoonsbewijzen deden ontstaan.

In dit deel willen wij de stof die op de illegaliteit betrekking heeft, over twee hoofdstukken verdelen. Het werk van de spionagegroepen, gericht op het verzamelen van voor Engeland bestemde inlichtingen, is niet los te maken van de pogingen die van Engeland uit ondernomen werden om vaste contacten met bezet gebied te leggen: dat aspect van de illegaliteit komt in het volgende hoofdstuk aan de orde. In dit hoofdstuk zullen wij het over de aspecten hebben die op zichzelf in die tijd niet met Engeland te maken hadden, althans niet van Engeland uitgingen: de 'pilotenhulp', de sabotage, de illegale pers. De illegale pers brengt ons bij de Communistische Partij Nederland (de groep-Sneevliet komt in hoofdstuk 11 ter sprake) en van de CPN gaan wij dan naar de groeperingen over bij welke de behoefte om onmiddellijk na de bevrijding gezag uit te oefenen, een rol ging spelen: de Ordedienst en het Grootburgercomité; daarbij zal dan blijken dat wij een logische overgang gevonden hebben naar ons volgende hoofdstuk: contact met Londen.

'Pilotenhulp'

Wij verstaan onder 'pilotenhulp' de hulp die geboden werd aan Geallieerde militairen die zich aan Duitse krijgsgevangenschap trachtten te onttrekken. Dat konden militairen zijn die in '40 of later in Duitse krijgsgevangenenkampen opgesloten waren en die daaruit waren ontvlucht: Waalse en Franse die naar België, respectievelijk naar Frankrijk wilden terugke-